

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1985 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1986

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1985

VILNIUS

1986

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1985

VILNIUS

1986

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ
ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1985

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1986

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Mečislovas JUCAS, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDŪNAITE (sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVIČIUS, Irena VALIKONYTE, Regina ZEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Li237 Lietuvos istorijos metraštis. 1985 metai = Ежегодник истории Литвы. Год 1985/LTSR MA, Istorijos inst., LTSR istorijos problem. moksl. taryba; Redkol.: B. Vaitkevičius (vyr. red.) ir kt.—V.: Mokslas.

Leidž. nuo 1973 m.

1986. 183 p.: iliustr. Lygiagr. antr. taip pat angl., vok. Str. santr. rus.

LTSR MA istorijos inst. leid. 1985 m. bibliogr. / R. Strazdūnaitė, p. 147—149.— Bibliogr. str. gale ir išnašose.

Knygoje spausdinami pranešimai ir straipsniai apie Šiaulių žemę karo su Ordinu metu (1236 m.), Birutės kalną ir gyvenvietę Palangoje, ekonominę ir socialinę Klaipėdos krašto padėtį 1923—1939 m., Šiaulių prekybos institutą ir jo veiklą 1939—1944 m., Lietuvos liaudį Tarybų Sąjungos tautų kovoje su hitleriniu fašizmu Didžiojo Tėvynės karo metais. Yra žinių apie majoratinius dvarus (XIX a.—XX a. pradžia) ir kt.

L 0505040000—234 Z—86
M854(08)—86

BBK 63.3(2L)
9(TL)

EKONOMINĖ SOCIALINĖ PADĖTIS KLAIPĖDOS KRAŠTE 1923—1939 m.

PETRONĖLĖ ŽOSTAUTAITĖ

1923 m. prijungus prie Lietuvos autonominėmis teisėmis Klaipėdos kraštą, seną lietuvių žemę, kartu Lietuva gavo laisvą išėjimą į jūrą. Klaipėdos uostas jos ekonomikai buvo ypač svarbus, nes per jį daugiausia vyko Lietuvos užsienio prekyba. Be to, susidarė palankios sąlygos plėsti tiek Klaipėdos krašto, tiek visos Lietuvos pramonę, žemės ūkį, prekybą.

Iš pat pradžių Lietuvos buržuazija kėlė sau uždavinį sustiprinti Klaipėdos krašte savo ekonomines pozicijas ir pamažu įjungti įvairias krašto ūkio šakas bei uostą į bendrą Lietuvos ekonomiką, taip suvienodinti ilgą laiką istoriškai atskirtų dviejų teritorijos dalių ne tik skirtingą ekonomiją, bet ir visuomeninį bei kultūrinį gyvenimą.

Lietuvos valdantieji sluoksniai, vykdydami iškeltus uždavinius, susidūrė su dideliais sunkumais. Klaipėdos krašto, kuris kelis šimtmečius priklausė Prūsijai, vėliau Vokietijos imperijai, administracinė, ekonominė socialinė bei visuomeninė struktūra skyrėsi nuo pagrindinės Lietuvos atitinkamų institucijų struktūros. Tuos skirtumus įtvirtino Lietuvos vyriausybės ir didžiųjų imperialistinių valstybių 1924 m. gegužės 8 d. Paryžiuje pasirašyta Klaipėdos krašto konvencija. Pagal ją, kraštas Lietuvos sudėtyje sudarė atskirą autonominį vienetą, turintį vietinius valdžios organus, plačias autonomines teises. Tuo tarpu Lietuvos teisės Klaipėdos krašte buvo labai apribotos¹. Imperialistinė Vokietija, naudodamasi sudarytomis palankiomis aplinkybėmis, iš pradžių slapta, vėliau atvirai per Klaipėdos krašto vietinę vokiečių buržuaziją, autonomines įstaigas, gausias ekonomines bei kultūrinės vokiečių organizacijas siekė išlaikyti savo buvusią įtaką ir neleisti įsitvirtinti Lietuvos buržuazijai.

V. Leninas studijoje „Imperializmas kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija“, analizuodamas imperializmo kolonijinę politiką, nurodė: „Šiai epochai tipiškos ne tik dvi pagrindinės šalių grupės: kolonijas valdančios ir kolonijos, bet ir įvairių formų priklausomosios šalys, politiškai, formaliai savarankiškos, o iš tikrųjų apraizgytos finansinės ir diplomatinės priklausomybės tinklais“². Į šią kapitalistinių valstybių grupę įėjo ir Lietuva.

¹ Žostautaitė P. Hitlerininkų kėsni užgrobti Klaipėdos kraštą. V., 1982, p. 4—6.

² Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 27, p. 864.

Ar pavyko mažai ir ekonomiškai silpnai Lietuvos valstybei sutraukti priklausomybės nuo galingos imperialistinės Vokietijos saitus, sustiprinti savo įtaką ir vykdyti savarankišką ekonominę socialinę politiką Klaipėdos krašte?

Pirmiausia reikia nustatyti, kokių ekonominių ir socialinių priemonių ėmėsi Lietuvos buržuaziniai politiniai vadovai siekdami įtvirtinti Lietuvos buržuazijos pozicijas Klaipėdos krašte ir išstumti Vokietijos, remiamos vietinės vokiečių buržuazijos, įtaką?

Labai svarbu, kokiais socialiniais gyventojų sluoksniais rėmėsi abi dėl įtakos autonominiam Klaipėdos kraštui kovojančios pusės.

Gyventojų nacionalinė ir socialinė sudėtis. Klaipėdos kraštas palyginti buvo nedidelis. Jis užėmė 2848 km² ir sudarė 5,1% bendro Lietuvos teritorijos ploto. 1925 m. gyventojų surašymo duomenimis, krašte gyveno 141 645 gyventojai, t. y. 6% visos Lietuvos gyventojų. Nacionalinė gyventojų sudėtis buvo tokia: lietuvių 50,8%, vokiečių 41,9%, kitų tautybių 7,3%³. Vadinasi, gyventojų daugumą sudarė lietuviai. Vėlesniais metais lietuvių daugėjo, ir tai kėlė nerimą Vokietijos revanšistams.

Socialinė krašto struktūra 1925 m. buvo tokia: iš bendro lietuvių skaičiaus (50,8%) valstiečiai sudarė apie 45%, darbininkai — 35%, rentininkai — 15%, pirkliai, pramonininkai, amatininkai, valdininkai — tik 5%; vokiečiai atitinkamai — 15, 25, 40 ir 20%⁴. Taigi tik 5% lietuvių tautybės gyventojų buvo pirkliai, pramonininkai, valdininkai bei tarnautojai, tuo tarpu vokiečių — 20%. Vadinasi, krašto ekonomikos pagrindas — pramonė, finansai, prekyba, taip pat stambieji ūkiai — buvo vokiečių buržuazijos rankose.

Lietuviai priklausė daugiausia vidutiniesiems ir smulkiesiems kaimo gyventojų sluoksniams. Dalis lietuvių buvo gerokai suvokietėję, nors namie dar kalbėjo lietuviškai. Ekonominiam lietuvių valstiečių gyvenimui vadovavo vokiečių stambieji žemvaldžiai ir valdininkai: jie skiepijo paklusnumą Vokietijos valdžiai ir pareigūnams.

Lietuvos fašistinė vyriausybė autonominiame Klaipėdos krašte ieškojo būdų įsitvirtinti įvairiose ūkio šakose, patraukti į savo pusę dirbančiuosius gyventojų sluoksnius, susikurti masinę socialinę bazę, kovoti už pilnesnį krašto susiliejamą su pagrindine teritorija ir sutrukdyti imperialistinei Vokietijai jį atplėšti nuo Lietuvos.

Lietuvos buržuazinės valdžios pastangos įsitvirtinti pramonėje. Klaipėdos krašto ūkio plėtimu rūpinosi tiek buržuazinė valdžia, tiek autonominiai valdžios organai, tiek privatūs asmenys bei bendrovės.

Jau 1923 m. buvo panaikinta muitų siena tarp Lietuvos ir Klaipėdos krašto, įsteigtos muitinės prie Nemuno, iš Karaliaučiaus geležinkelių direkcijos perimti geležinkeliai, taip pat ryšių įstaigos, uostas, įvesta lito valiuta, atlikti kiti autonominio Klaipėdos krašto įjungimo į Lietuvos sudėtį formalumai. Be to, uostui buvo primestas tarptautinis statusas.

Spartesniam Lietuvos ir Klaipėdos krašto ekonomikos suaugimui bei uosto sujungimui su Lietuva 1924—1926 m. buvo pastatytas Šiaulių—Tel-

³ Lietuvos statistikos metraštis (toliau — LSM), 1927—1928 m. K., 1929, t. 2, p. 4, 5; Valsonokas R. Klaipėdos problema. Klaipėda, 1932, p. 272.

⁴ Valsonokas R. Min. veik., p. 280.

šių geležinkelis, kuris 1932 m. buvo pratęstas iki Kretingos bei sujungtas su Klaipėda ir turėjo didelę reikšmę visai Lietuvos ekonomikai. 1930—1938 m. buvo nutiestas Kauno—Klaipėdos plentas.

Privatūs pramonininkai bei prekybininkai greitai pradėjo plėsti senas ir statyti naujas pramonės bei prekybos įmones, fabrikus, bendroves, sandėlius, šaldytuvus bei gyvenamuosius namus.

Klaipėdos krašto senajai pramonei atstovavo stambios medžio apdirbimo įmonės: faneros fabrikų akc. b-vė „Bisdom u. Zoon“, priklausiusi Olandijos vokiečiams, stambus Celiuliozės ir popieriaus fabrikas, priklausęs Achenbergerio celiuliozės sindikatui, kurio centras buvo Berlyne, daugiau kaip 15 lentpjūvių, taip pat trašų fabrikas „Union“, muilo ir skalbimo priemonių įmonės, 4 tabako fabrikai, įsijungę į Klaipėdoje 1930 m. įsteigtą „Lietuvos tabako dirbinių pardavimo b-vė“, laivų statymo įmonė „Lindenau ir K^o“, keli alaus bravorai ir spirito daryklos bei smulkios maisto pramonės, metalo ir mašinų, odų ir kailių įmonės, neskaitant mažų amatų dirbtuvėlių. Šias pramonės įmones finansavo vietinės vokiečių buržuazijos bankai, kurių veikimas rėmėsi finansiniu Vokietijos kapitalu.

1934 m. duomenimis, Vokietijos kapitalui priklausė Celiuliozės ir popieriaus fabriko akcijų 15 mln. lt sumai, faneros fabrikų akc. b-vei „Bisdom u. Zoon“—8 mln. lt, kai kurių lentpjūvių—1 mln. lt, trašų fabriko „Union“—3—4 mln. lt, Klaipėdos miesto elektros stoties—5,5 mln. lt, vidaus vandens laivininkystės įmonių—6 mln. lt⁵. Taigi Vokietijos kapitalistai lengvai galėjo išlaikyti savo pozicijas senose pramonės įmonėse. Šios įmonės buvo tvarkomos senais Vokietijos verslo ir darbo teisės įstatymais ir to meto spaudoje bei archyvuose šaltiniuose buvo vadinamos senosiomis, arba tiesiog vokiškomis, pramonės įmonėmis.

Stambiausia pramonės šaka—medžio apdirbimo pramonė Pirmojo pasaulinio karo ir pokario metais dėl žaliavos trūkumo smuko. Lietuvos miškai kaizerinės okupacijos metais buvo labai išnaikinti ir negalėjo aprūpinti žaliava visų Klaipėdos krašto medžio apdirbimo įmonių. Tik celiuliozės ir faneros fabrikai buvo aprūpinami vietiniu mišku. Susisiekimo Nemunu ir Liepojos—Romnų geležinkeliu nutraukimas dėl Vilniaus konflikto su Lenkija uždarė Vilniaus krašto, Vakarų Baltarusijos, Vakarų Ukrainos miško medžiagai kelią į Klaipėdos uostą. Lentpjūvės ir kitos medžio apdirbimo įmonės neteko žaliavos. Dėl to šioje šakoje pagausėjo bedarbių, sumažėjo darbininkų užmokestis. Uostas neteko dalies eksportuojamų prekių. Pramonininkai rodė nepasitenkinimą Lietuvos buržuazine vyriausybe, nesugebančia aprūpinti įmones žaliava.

1929 m. prasidėjusi pasaulinė krizė visų pirma palietė su užsienio rinka susijusią medžio apdirbimo pramonę. Krizės metais krito eksportuojamų prekių: miško medžiagos, faneros, celiuliozės ir kt. kainos. Lietuvos vyriausybė ieškojo išeities ir pasiryžo atgaivinti žlungančią eksportinę pramonę. Jau 1930 m. dalis krašto lentpjūvių Miškų departamento iniciatyva susijungė į „Klaipėdos medžio sindikato“ akc. b-vę, kuri nuo 1933 m. perėjo į valstybės priklausomybę. „Klaipėdos medžio sindikatas“ 1930 m. su-

⁵ Navickas K. TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920—1940 metais. V., 1966, p. 55.

darė su Tarybų Sąjunga sutartį dėl miško medžiagos tiekimo. 1931—1937 m. TSRS susivienijimas „Eksportles“ pardavė sindikatui apie 1 200 000 ktm miško medžiagos, t. y. kasmet vidutiniškai po 150 000 ktm⁶. Gautoji miško medžiaga turėjo didelę reikšmę visai krašto ekonomikai. Su medžio apdirbimo pramonės gamybos pagyvėjimu, padidėjo uosto prekių apyvarta, jūrų prekyba, importas ir eksportas, darbininkai gavo darbo.

Eksportuojant miško medžiagą ir celiuliozę, paaiškėjo, kad Klaipėdos medžio apdirbimo įmonių administracija ir akcininkai didelę dalį pelno palikdavo užsienyje⁷. Tokia politika vedė prie įmonių bankroto. Bankrutuojančias įmones (dalį lentpjūvių, akc. b-vę „Bisdom u. Zoon“, Celiuliozės ir popieriaus fabriką) nuo 1935 m. valstybė perėmė savo žinion, Lietuvos bankas joms teikė kreditus. Nepaisant to, faktiškai įmonės ir toliau liko vokiečių šovinistų rankose, kurie nieko jose nekeitė. Lietuviams darbininkams patekti į jas, kaip grynai vokiečių savininkų įmones, buvo sunku.

Į Klaipėdos krašto ekonomiką veržėsi Lietuvos valstybinis bei privatinis lietuvių, ypač žydų, buržuazijos kapitalas. Žydų kapitalu buvo sukurta visiškai nauja pramonės šaka — tekstilės pramonė. 1937 m. rudenį 9-se tekstilės fabrikuose („Klaipėda“, „Lietuvos medvilnės manufaktūra“, „Liverma“, „Tekstilė“ ir kt.) dirbo apie 3000 darbininkų⁸. Jų produkcija buvo skiriama daugiausia vidaus rinkai. Tekstilės pramonė plėtojosi sparčiai, jos gamybos vertė 1937 m. siekė 28,2 mln. lt⁹, o pagal gamybos apimtį ji užėmė pirmą vietą Klaipėdos krašto pramonėje.

Valstybiniu kapitalu buvo išplėsta maisto, ypač mėsos, pramonė. 1927 m. buvo įsteigta „Lietuvos eksporto“ akc. b-vė, kuri rūpinosi bekonos eksportu ir pradėjo konkurenciją su vokiečių buržuazijos akcine „Gyvulių supirkimo bendrove“ (Viehverwertungsgenossenschaft). Buvo steigiami Lietuvos monopolinių susivienijimų „Maistas“, „Lietūkis“, „Pienocentras“ skyriai Klaipėdoje. 1934 m. įsisteigė „Žuvies“ akc. b-vė, prie kurios kapitalo didinimo aktyviai prisidėjo valstybės išdas.

Klaipėdos krašto maisto pramonė 1937 m. pagal gamybos produkcijos vertę užėmė antrą vietą krašto pramonėje, tuo tarpu senoji medžio apdirbimo pramonė atsidūrė trečioje vietoje.

Dauguma naujų Klaipėdos pramonės įmonių privalėjo įsiregistruoti Klaipėdos krašto pramonės ir prekybos rūmuose, amatų dirbtuvės — Amatų rūmuose ir turėjo vadovautis krašto pramonės bei amatų verslo įstatymais. Kartu jos derino savo gamybinę veiklą su Lietuvos prekybos ir pramonės įstatymais. Kadangi šios įmonės buvo administruojamos iš kitų Lietuvos sričių atvykusių pramonininkų bei prekybininkų, neoficialiai jos buvo vadinamos lietuviškomis, tačiau pagal teisinę padėtį buvo priskiriamos vokiškųjų įmonių grupei.

⁶ Klaipėdos pramonė, prekyba ir laivininkystė.— Naujoji romuva, 1938, Nr. 1—2, p. 56.

⁷ Valančius G. Lietuvos celiuliozės gamyba ir eksportas.— Tautos ūkis, 1937, Nr. 18, p. 386; Valsonokas R. Klaipėdos medžio pramonė.— Ten pat, 1939, Nr. 25/26, p. 534.

⁸ Tekstilės pramonės darbininkų ekonominiai reikalai.— Darbininkų balsas, 1937, lapkričio 6.

⁹ LSM, 1937. K., 1938, t. 10, p. 225—235.

Įstaigos ir įmonės, priklausančios Lietuvos centro valdžiai, tvarkėsi pagal Lietuvos įstatymus. Tai — Susisiekimo ministerijos žinioje buvusios geležinkelių valdyba, pašto, telefono, telegrafo įstaigos, Rusnės vandens kelių rajonas, uosto valdyba. Prie valstybinių įmonių skirtinos „Maisto“, „Pienocentro“, „Lietūkio“, Lietuvos bei Žemės bankų skyriai, kurie buvo administruojami Kaune veikiančių jų centrų.

Vadinasi, Klaipėdos krašte faktiškai veikė 2 rūšių pramonės įmonės: senosios, arba vokiškos, bei pusiau lietuviškos ir valstybinės bei lietuviškos.

Klaipėdos krašto pramonės įmonių, kuriose dirbo 5 ir daugiau darbininkų, skaičius nuo 1925 (152 įmonės su 5639 darbininkais) iki 1938 m. (191 įmonė su 9113 darbininkų), t. y. per 16 metų, padidėjo 8%, o darbininkų 61,8%, arba 1,6 karto¹⁰. Visa pramonės gamybos vertė 1937 m. siekė 115,5 mln. lt, arba 26,9% visos Lietuvos gamybos vertės¹¹, tai sudarė palyginti didelį visos Lietuvos pramonės procentą. Maždaug $\frac{1}{3}$ Klaipėdos krašto gamybos produkcijos buvo skirta eksportui, dalis liko krašto gyventojų poreikiams tenkinti, kita Lietuvos rinkai.

Pažymėtina, kad pramonės gamyba Klaipėdos krašte buvo labiau centruota negu pagrindinėje Lietuvos dalyje. 1937 m. įmonių, turinčių po 50 ir daugiau darbininkų, Klaipėdos krašte buvo 35, arba 28,5%. Jose dirbo 8080 darbininkų, tai sudarė 34,9% visos Lietuvos stambiosios pramonės darbininkų. Taip pat krašto pramonėje mechaninių garo ir vidaus degimo variklių galingumas 1937 m. sudarė 35%, elektromotorų galingumas 41,8% visų Lietuvos mechaninių variklių¹². Taigi Klaipėdos krašto pramonės išsivystymo lygis buvo aukštesnis už pagrindinės Lietuvos dalies.

Klaipėdos krašto ekonomiką finansavo 3 lietuvių, 5 vietinių vokiečių ir 1 žydų finansininkų bankas. Lietuvos bankų teikiami kreditai nepajėgė konkuruoti su vokiečių kredito įstaigomis. Lietuvių ir žydų kredito įstaigos 1932 m. suteikė maždaug 30%, o vokiečių — 70% visų krašto kreditų. Vadinasi, pagrindinės pozicijos Klaipėdos krašto pramonėje priklausė vokiečių buržuazijai, aktyviai remiamai Vokietijos finansinio kapitalo. Be to, iš Vokietijos revanšistinių bei nacistinių organizacijų fondų siunčiami pinigai buvo naudojami vietos gyventojams papirkinėti, šnipinėti, diversijoms, nacistiniam judėjimui plėsti bei ginkluotam sukilimui krašte rengti. Taip Vokietija Klaipėdos krašte ne tik neužleido savo pozicijų, bet jas dar stiprino.

Nors Lietuva ekonomiškai buvo silpna, tačiau politiniai jos vadovai skyrė dideles lėšas Klaipėdos krašto ūkiui vystyti. 1923—1938 m. krašto pramonei, žemės ūkiui, prekybai, prekybiniam laivynui kurti, uostui plėsti jie investavo daugiau kaip 180 mln. lt¹³. Visi darbai ir į juos įdedamas kapitalas reikalavo daug darbininkų.

Lietuvos buržuazinės valdžios socialinė politika darbininkų klausimu. Lietuvos ekonomikos agrarinis pobūdis sudarė sąlygas dalį darbininkų

¹⁰ LSM, 1938. K., 1939, t. 11, p. 167.

¹¹ LSM, 1937, t. 10, p. 225—235.

¹² Zostautaitė P. Klaipėdos krašto ekonomika ir kultūra 1923—1939 m. (I. Pramonė). — MADA, 1972, t. 4, p. 172.

¹³ Navickas K. Min. veik., p. 247.

nukreipti į Klaipėdos kraštą. Nuo 1928 m. darbininkai pradėjo ten ieškoti darbo. 1923—1938 m. iš kitų Lietuvos sričių į Klaipėdos kraštą atvyko apie 30 tūkst. žmonių, dauguma lietuviai darbininkai¹⁴. Į Klaipėdos kraštą darbininkus traukė ne tik darbo jėgos poreikis, bet ir darbo užmokestis: jis buvo 10—25% didesnis negu pagrindinėje Lietuvos dalyje.

Vokiškose pramonės įmonėse daugiausia dirbo vokiečių tautybės darbininkai. Jie jau nuo seno buvo susitelkę į profsąjungas, kurios buvo reformistinių socialdemokratų (*Sozialdemokratische Partei*) ir darbininkų (*Arbeiter Partei*) partijų įtakoje, palaikė ryšius su Vokietijos darbininkų profsąjungų centrais. Fabriku savininkai kartu su darbininkų profsąjungų vadovais, norėdami išlaikyti darbininkus savo įtakoje ir paversti savo politikos rėmėjais, rūpinosi jų ekonomine gerove, darbo užmokesčio tarifus reguliavo pagal pragyvenimo minimumą.

Į vokiškas įmones mažai priimdavo darbininkų, atvykusių iš kitų Lietuvos vietų. Naujai atvykusieji sutikdavo dirbti už mažesnį užmokestį: jie išstumdavo vietinius ar anksčiau atvykusius darbininkus. Tai kėlė vietinių darbininkų nepasitenkinimą, kurį vokiečiai šovinstai panaudojo propagandai prieš lietuvius darbininkus.

Atvykusieji darbininkai prastai žinojo vietinius darbo įstatymus, nemokėjo vokiečių kalbos, vyraujančios autonominėse įstaigose ir įmonėse, dažnai buvo beraščiai bei mažaraščiai, neorganizuoti. Dauguma jų įsidarbino lietuvių ar žydų buržuazijos įkurtose tekstilės, maisto pramonės bei valstybinėse įmonėse, prie uosto statybos, geležinkelių, kelių tiesimo ir kitų darbų. Privačių lietuviškų įmonių savininkai, siekdami maksimalaus pelno, nesirūpino reikiamų darbo sąlygų sudarymu, mokėjo mažai, vengė tvirtų darbo sutarčių, be paliovos darbininkus atleidinėjo, priiminėjo kitus, kurie sutikdavo dirbti už dar mažesnį darbo užmokestį. Be to, valstybinėse arba Susisiekimo ministerijos įstaigose dauguma darbų, ypač uoste, buvo sezoniniai, ir dalis darbininkų žiemos metu likdavo bedarbiais.

Svarbiausia nelygios socialinės lietuvių ir vokiečių darbininkų padėties priežastis buvo nevienodas darbo užmokestis. Senosiose, t. y. vokiškose, įmonėse užmokestis 10—25% ir net daugiau buvo didesnis negu naujose. Jose krizės metais (1931—1934) nekvalifikuoti darbininkai per savaitę uždirbdavo 39, per mėnesį 156, moterys atitinkamai 25 ir 100 lt¹⁵. Žydų ir lietuvių buržuazijos įmonėse darbininkams buvo mokama mažiau: tekstilės fabrikuose nekvalifikuoti darbininkai per savaitę uždirbdavo 28,5, per mėnesį 114, moterys atitinkamai 15—16 ir 60—63 lt¹⁶.

Vokietijos ir vietinės vokiečių buržuazijos kapitalas, viešpataujantis Klaipėdos krašto ekonomikoje, sudarė vokiečiams darbininkams geresnes darbo ir buitines sąlygas negu lietuviams. Todėl vokiečių buržuazija daugumą darbininkų ir jų organizacijų nesunkiai patraukė į savo pusę ir pa-

¹⁴ Generalinio konsulo Vokietijai A. Kalvaičio 1940 m. sausio 25 d. raštas užsienio reikalų ministrui.— LTSR centrinis valstybinis archyvas (toliau — CVA), f. 383, ap. 2, b. 20, l. 3.

¹⁵ Darbininkų uždobiai ir tariamasis pragyvenimo pigumas Klaipėdoje.— Darbininkų balsas, 1934, spalio 6.

¹⁶ Ten pat.

vertė juos revanšistinės politikos rėmėjais, veikiančiais prieš savo klasės politinius, socialinius ir ekonominius interesus. Vokiečiai šovininistai, vėliau hitlerininkai be paliovos kiršino vokiečius darbininkus prieš lietuvius, įrodinėjo, kad jie, pasidavę Lietuvos valdžios įtakai, liksią tokie pat skurdžiai, kaip ir lietuviai. Tuo pat metu jie varė plačią propagandą prieš tariamą lietuvių „invaziją“ į Klaipėdos kraštą, įtikinėjo, kad užplūdę lietuviai darbininkai žemesniu darbo užmokesčiu atimsią iš vietinių darbininkų darbą, ragino fabriku savininkus atvykusiuųjų nepriimti į darbą.

Autonominiai valdžios organai griebėsi ir administracinių priemonių sustabdyti lietuvių darbininkų vykimą į Klaipėdos kraštą, demagogiškai skelbė kovoją su nedarbu. 1931 m. Klaipėdos krašto direktorija nustatė Klaipėdos krašto pasui gauti darbo užmokesčio minimumo sąlygą. Iš darbininkų, neuždirbančių 120 lt per mėnesį, buvo atimami vidaus pasai, kartu atimama teisė balsuoti, butui gauti¹⁷. 1935 m. Direktorijos nutarimu įvesti specialūs darbo leidimai priimamiems į pramonės įmones nekvalifikuotiems darbininkams¹⁸. 1938 ir 1939 m. paliepimuose „Kovai su bedarbe“ buvo padidinti reikalavimai darbui gauti pramonės įmonėse¹⁹. Hitlerininkai rengė mitingus su šūkiu: Klaipėdoje darbas — klaipeidiečiams.

Skirtinga lietuvių darbininkų socialinė padėtis kompromitavo Lietuvos vyriausybę, sudarė sąlygas niekinti ir žeminti lietuvius darbininkus, laikyti juos žemesnės rūšies žmonėmis. Taigi lietuviai darbininkai negalėjo tapti aktyvia jėga, padedančia Lietuvos vyriausybei įtvirtinti savo pozicijas Klaipėdos krašte.

Darbininkams patraukti į savo pusę ir sudaryti savo socialinę bazę nepakako vien nacionalistinių šūkių, demagoginių ideologinio poveikio priemonių. Fašistinė vyriausybė turėjo padėti atvykusiems darbininkams įsidarbinti, gauti vidaus pasus, gerinti jų darbo sąlygas, didinti darbo užmokesį, šelpti lietuvius bedarbius, t. y. bandyti sudaryti panašias sąlygas kaip vokiečių darbininkams. Tai vertė daryti specifinės Klaipėdos krašto sąlygos, smarki kova su vokiečių buržuazija.

Lietuvos fašistinė valdžia, naudodamasi vokiečių buržuazijos metodais, „savos“ buržuazijos, nacionalinės vienybės, „klasių bendradarbiavimo“ šūkiiais, 1930 m. ėmė burti atvykstančius lietuvius darbininkus į vieną profesinę darbininkų organizaciją — Klaipėdos krašto darbininkų ir amatininkų susivienijimą (toliau — Susivienijimas). Per Susivienijimą ji bandė atsispirti vokiečių buržuazijos apgalvotiems puolimams prieš lietuvius ir Lietuvą. Susivienijimo narių labai greitai daugėjo. 1930 m. jam priklausė 200, o 1938 m. — 7000 žmonių.

Susivienijimas, Lietuvos valdžios finansuojamas ir instruktuojamas, tarėsi su tekstilės fabriku savininkais, „Maisto“, „Pienocentro“, „Lietuvos eksporto“ skyrių vadovais, valstybinių įstaigų administracija, kad atvyku-

¹⁷ Klaipėdos krašto gyventojų požymis. — Lietuvos aidas, 1938, gegužės 1.

¹⁸ Policinis paliepimas, liečias priemones kovai su nedarbu. — Klaipėdos krašto valdžios žinios (toliau — KKVZ), 1935, vasario 9, Nr. 15, p. 88; Kas neišgyvens Klaipėdos mieste pusantrų metų, negalės čia darbo gauti. — Lietuvos keleivis, 1935, vasario 12.

¹⁹ Įstatymas kovai su bedarbe. — Vakarai, 1938, rugsėjo 6; Ar sumažės nedarbas? — Vakarai, 1939, kovo 20.

sius lietuvius darbininkus priimtų į darbą, sudarytų su jais jiems palankias darbo sutartis.

Lietuvos fašistinė vyriausybė bandė valstybinėse įmonėse padidinti darbininkams darbo užmokestį, tačiau, būdama ekonomiškai silpna, jo sulygtinti su vokiškoje įmonėse mokamu užmokesčiu nepajėgė per visą buržuazijos valdymo laikotarpį.

Susivienijimo Centro valdyba įspėjo tuos privačių fabrikų savininkus, kurie vertė darbininkus ilgiau dirbti negu 8 val., reikalavo apmokėti viršvalandžius, padidinti darbo užmokestį, sudaryti darbo sutartis, suteikti darbininkams apmokamas atostogas. Susivienijimas net vadovavo darbininkų ekonominei kovai įvairiais metodais; darbininkai reikalavo padidinti darbo užmokestį, mokėti pašalpas bedarbiams, taip pat rengė demonstracijas, kėlė bylas teismuose, organizavo streikus. Ypač arši kova tarp darbdavių ir darbininkų vyko tekstilės fabrikuose²⁰. Tačiau darbininkai greitai pastebėjo, kad Susivienijimas faktiškai yra Lietuvos fašistinės valdžios agentūra tarp lietuvių darbininkų Klaipėdos krašte ir padeda stiprinti jos pozicijas, išduoda darbininkų klasės reikalus. Jis rėmė streikauzių priėmimą į darbą, komunistų bei revoliucingai nusiteikusių darbininkų pašalinimą iš darbo. Darbininkų nepasitenkinimas Susivienijimo vadovybe augo.

Tiek vokiečių, tiek lietuvių buržuazija savo nacionalistine propaganda, įvairiomis socialinėmis priemonėmis suskaldė darbininkus pagal tautybę į 2 priešingas grupes, trukdė Komunistų partijai kelti darbininkų klasinį sąmoningumą bei plėsti revoliucinę kovą prieš išnaudotojus.

LKP Klaipėdos krašto komitetas demaskavo išdavikišką reformistinių darbininkų partijų ir organizacijų — vokiečių socialdemokratų, darbininkų partijų, lietuvių Susivienijimo bei kitų profsąjungų vadovų blokavimąsi su savo nacionalinės buržuazijos atstovais. Tuo tarpu komunistai ragino visų tautybių darbininkus jungtis kovai tiek prieš lietuvių, tiek prieš vokiečių buržuaziją, kovoti dėl demokratinių teisių²¹. Komunistams sunku buvo plėsti veiklą, nes dauguma lietuvių darbininkų buvo lietuvių, o vokiečių — vokiečių nacionalizmo įtakoje.

Atvykusiųjų amatininkų rėmimas. Į Klaipėdos kraštą vyko ir amatininkai — siuvėjai, kepėjai, kirpėjai, baldžiai, mūrininkai ir kt. Jie atidarinėjo savo amato dirbtuves. Lietuvos fašistinė vyriausybė siekė, kad kuo daugiau iš kitų Lietuvos sričių atvykusių asmenų įsigytų nekilnojamą turtą ir įsikurtų krašte. Iš jų Lietuvos valdžia taip pat tikėjosi paramos savo pozicijoms krašto ekonomikoje įtvirtinti.

1937 m. Klaipėdos krašto amatų rūmuose buvo užregistruotos 2453 savarankiškos amatų dirbtuvės, kuriose dirbo daugiau kaip 12 tūkst. amatininkų²². Tai sudarė 9—10% visų gyventojų ir turėjo svarbią reikšmę

²⁰ Baigta tekstilės darbininkų byla su darbdaviais.— Darbininkų balsas, 1938, ko-vo 12.

²¹ LKP Klaipėdos krašto komiteto atsišaukimas į bedarbius, raginantis juos organizuoti ir vieningai kovoti už savo reikalavimus: 1934 m. sausis.— Kn.: LKP atsišaukimai. V., 1964, t. 3, p. 278, 279.

²² A n y s a s M. Amatai Klaipėdos krašte (1938 m.).— Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — MA CB RS), f. 12, b. 483, l. 7.

ekonominiam krašto gyvenimui. Tačiau kiek iš jų buvo lietuvių, kiek vokiečių ar kitų tautybių, duomenų nerasta.

Amatininkų reikalus tvarkė Amatų rūmai, kurie vadovavosi senais, prieš Pirmąjį pasaulinį karą veikusiais Vokietijos verslo įstatymais: kiekviena amato įmonė turėjo užsiregistruoti Amatų rūmuose ir jos savininkas gauti leidimą verstis amatu. Autonominiai valdžios organai, taip pat Amatų rūmai aktyviai palaikė prasidėjusią vokiečių šovinistų akciją prieš lietuvių „invaziją“ į Klaipėdos kraštą ir ėmė varžyti atvykusių lietuvių ir žydų amatininkų teises.

Seimelio priimtu 1930 m. rugpjūčio 7 d. „Įstatymu verslo tvarkai pakeisti“ ir „Amatų rūmų statutu“²³ savarankiškai verstis amatu buvo leidžiama tam, kuris įsigijo kvalifikaciją tik minėto įstatymo ir statuto nustatyta tvarka. Pasirinkto amato reikėjo mokytis pas meistrą 3 metus mokiniu už maistą ir butą, po to, meistrui rekomendavus, laikyti gizelio praktikos ir teorijos egzaminus. Asmuo, išlaikęs egzaminus, privalėjo dar 2 metus dirbti gizeliu pas meistrą, tada laikyti meistro egzaminus, kad įsigytų meistro teises. Šiuo viduramžišku įstatymu ir leidžiamomis įstatymui vykdyti taisyklėmis buvo draudžiama išdavinėti leidimus savarankiškai verstis amatu asmenims, kurie amatininko kvalifikaciją įgijo kitu būdu. Amatininkams lietuviams buvo daromos kliūtys laikyti gizelio ir meistro egzaminus, savarankiškai verstis amatu kaip pastoviu verslu.

Lietuvos centro valdžia su autonomine valdžia negalėjo amatininkų klausimo išspręsti. Daug kartų Seimelyje buvo svarstytas ir kelis kartus priimtas amato, kaip savarankiško verslo, įstatymas, kuris gubernatoriaus buvo vetuotas kaip nepalankus atvykusiems amatininkams²⁴. Pagaliau Lietuvos fašistinė vyriausybė, tikėdamasi išspręsti amatininkų rengimo klausimą, 1936 m. liepos 1 d. Klaipėdoje atidarė Valstybinę amatų mokyklą su metalistų, tekstilininkų, elektromonteriu, stalių, siuvėjų, ir nuo 1938 m. prekybininkų skyriais. 1938 m. pradžioje mokykloje mokėsi 380 mokinių. Mokykla turėjo parengti kraštui amatininkų²⁵.

Klaipėdos krašto amatų rūmai lietuvių Valstybinės amatų mokyklos neregistravo. Ją baigusieji negalėjo krašte gauti darbo, atidaryti savo amato dirbtuves. Vadinas, Lietuvos vyriausybė nepajėgė pasipriešinti autonominių valdžios organų daromoms kliūtims ir apginti atvykusių bei amatų mokykloje parengtų amatininkų teisių. Kiekvienu atveju vokiečiai šovinistai, vėliau hitlerininkai šaukė, jog Lietuvos centro valdžia kėsinaisi į „autonomines teises“, kaltino ją „autonomijos griovimu“, „prievarciniu krašto lietuvinimu“, o jų balsai pasiekdavo hitlerinės Vokietijos atitinkamus sluoksnius.

Lietuvos buržuazijos pastangos įsitvirtinti žemės ūkyje. Siekdami išsikvoti tam tikrą vietą krašto ekonomikoje, Lietuvos valdantieji sluoksniai stengėsi patraukti į savo pusę valstiečius lietuvius, kurie daugiausia

²³ Įstatymas verslo tvarkai pakeisti: (Amato novelė).— KKVZ, 1930, rugsėjo 11, Nr. 102, p. 820; Klaipėdos krašto amato rūmų statusas.— Ten pat, 1931, liepos 7, Nr. 76, p. 679.

²⁴ Seimelio priimti įstatymai.— Vakarai, 1938, birželio 23.

²⁵ Amatų mokykla pradėjo darbą.— Vakarai, 1938, rugsėjo 2.

sudarė vidutinių ir smulkiųjų valstiečių sluoksnį, ir įsigyti masinę socialinę bazę kaime.

Visuotinio Lietuvos žemės ūkio 1930 m. surašymo duomenimis, Klaipėdos krašte buvo 12 565 ūkiai su 181 tūkst. ha plotu. Iš jų proletarinių, smulkiųjų ir vidutinių valstiečių ūkių grupės (1—20 ha) sudarė 10 293 ūkiai, t. y. 82% visų ūkių, kuriems teko 43% visos ūkių žemės. Tai buvo pats gausiausias kaimo gyventojų socialinis sluoksnis. Tuo tarpu mišriąją, t. y. buožių ir stambiųjų valstiečių ūkių grupę (20—100 ha) sudarė 2142 ūkiai (17,0%), kurie valdė net 41% visos ūkių žemės²⁶. Stambiųjų žemvaldžių ūkių (100 ha ir daugiau) buvo 130 (1,0%), jie valdė 16% bendro žemės ploto²⁷. Iš šių duomenų matome, kad kapitalistiniai santykiai krašto žemės ūkyje buvo giliai įsišakniję, žemės ūkio savininkų diferenciacija didelė.

Žemės reforma Klaipėdos krašte nebuvo vykdoma. Stambūs ūkiai, vokiečių nacionalizmo, revanšizmo, vėliau hitlerizmo židiniai, liko vokiečių žemvaldžių rankose. Žemės ūkio buržuazija buvo susigrupavusi apie Klaipėdos krašto žemės ūkio partiją (*Memelländische Landwirtschaftspartei* — Landvirtšaftpartija), į kurią stengėsi įtraukti ir smulkiaburžuazinius kaimo gyventojų sluoksnius, daugiausia lietuvius. Vokiečių žemvaldžiams buvo nesunku tai padaryti. Smulkieji ir vidutiniai valstiečiai, laikydamiesi ilgus metus susiklosčiusių tradicijų, ir toliau nenutraukė ryšių su stambiausiais ūkiais, vietiniais vokiečių bankais, smulkaus kredito draugijomis, ūkinėmis organizacijomis, gaudavo iš jų kreditų, gamybos priemonių, paramą produkcijai realizuoti. Minėta partija buvo įtakingiausia krašte. Jos vadovai užėmė vadovaujančias pareigas krašto Seimelyje, apskričių savivaldybėse, stambiose ūkinėse organizacijose. Landvirtšaftpartija turėjo stiprią materialinę bazę — Žemės banką (*Landschaftsbank* — Landschaftsbankas), nelegalias kredito įstaigas — Kreditferbandą (*Kreditverband Memelländischer Grundbesitzer*), įsteigtą 1925 m., ir Agrariją (*Agraria Kreditgesellschaft*, 1927), Raifeizeno banką (*Reiffeisenbank A. G.*) su 39 kredito kooperatyvais, Gyvulių supirkimo b-vę, Prekybos b-vę (*Handelsgesellschaft*). Partijos įtakoje buvo Žemės ūkio rūmai.

Kreditferbandas ir Agrarija iš Vokietijos per Karaliaučiaus banką gavo stambias pinigų sumas. Jomis kreditavo krašto stambiuosius žemvaldžius ir valstiečius. Taigi Landvirtšaftpartija buvo paklusni Vokietijos revanšistinės politikos vykdytoja Klaipėdos krašte.

1933 m. Landvirtšaftpartijai įsijungus į nacistinę Klaipėdos krašto Socialistinę liaudies sąjungą (*Sozialistische Volksgemeinschaft des Memelgebiets* — Sovogas), visa jos materialinė bazė — bankai, kredito įstaigos, ekonominės bendrovės — pateko į Sovogo priklausomybę. Kredito įstaigos savo kreditus pradėjo naudoti Sovogo partijos reikalams. Jie buvo duodami vien Sovogo nariams ar jam palankiems asmenims palyginti mažais procentais (2—5%). Skolininkai buvo verčiami stoti į nacistinę partiją ir prisidėti prie hitlerininkų judėjimo krašte. Tokia kredito politika

²⁶ Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas: 1930 Vytauto Didžiojo metai, gruodžio mėn. 30 d., t. 1, p. 29.

²⁷ Ten pat.

Sovogas į savo veiklą įtraukė daugelį smulkių ir vidutinių valstiečių lietuvių.

1934 m. Vokietijos finansinėje priklausomybėje buvo 40 Klaipėdos krašto žemės ūkio kooperatyvų bei jų bankų, jiems buvo įsiskolinę apie 10 tūkst. asmenų²⁸. Vadinas, pagrindinės ekonominės pozicijos ir Klaipėdos krašto žemės ūkyje priklausė agrarinei vokiečių buržuazijai, aktyviai remiamai Vokietijos finansinio kapitalo.

Be kreditų, politiniams tikslams Vokietija dar naudojo gyvulių ir maisto produktų aukštesnėmis kainomis supirkinėjimą. Vokiečių prekybinės organizacijos, turėdamos plačius ryšius su Vokietijos rinka, supirkinėjo iš valstiečių daug gyvulių, maisto produktų, taip pat aprūpindavo juos trąšomis, žemės ūkio įrankiais, sėklomis. Iš Lietuvos valdžiai lojalių valstiečių gyvulių supirkinėtojai gyvulių nepirkdavo. Tokių valstiečių ekonominė padėtis buvo gerokai blogesnė negu tu, kuriuos Sovogas rėmė ir dalijo politinius kreditus, supirkinėjo žemės ūkio produkciją.

Lietuvos fašistinei vyriausybei pradėjus varžyti hitlerininkus ir rengti jiems bylą, hitlerinė Vokietija ėmėsi kontrapriemonių. Ji pradėjo varžyti prekių užpirkimus Lietuvoje. 1934 m. Vokietija uždarė savo rinką žemės ūkio produktams ir paskelbė Lietuvai ekonominę blokadą, kuri skaudžiai atsiliepė visai Lietuvos ekonomikai.

Tačiau Vokietija netaikė ekonominio spaudimo Klaipėdos kraštui, jam darė išimtį, tuo duodama progą valstiečiams pajusti, kad tik Vokietijos rinkoje jie gali brangiau realizuoti savo produkciją. Tokiomis sąlygomis dauguma krašto valstiečių — gausiausias ir lietuviškiausias gyventojų sluoksniš — buvo asimiliuojami bei vokietinami.

Lietuvos buržuazija, siekdama įsitvirtinti Klaipėdos krašto žemės ūkyje, steigė ekonomines draugijas, bet jos veikė silpnai.

Kiek sėkmingiau veikė 1927 m. įsteigta Klaipėdos krašto ūkininkų sąjunga, 1928 m. ji buvo pertvarkyta ir pavadinta Klaipėdos krašto ūkininkų draugija. Ši draugija kartu su monopolijų „Maistas“, „Pienocentras“, „Lietūkis“ Klaipėdos skyriais steigė krašte galvijų kontrolės ratelius, kiaušinių supirkimo, pieninių ir grietinės nugriebimo punktų tinklą, supirkinėjo gyvulius, javus, rūpinosi žemės ūkio kultūros kėlimu.

Šią ekonominę veiklą žemės ūkio srityje finansavo Lietuvos Žemės bankas. Žemės banko Klaipėdos skyrius 1934 m. suteikė 1087 valstiečiams 7 479 121,45 lt paskolų, t. y. jo kreditais naudojosi apie 10% visų krašto valstiečių ūkių²⁹.

Krizės metais, sumažėjus pardavimo galimybėms ir kritus žemės ūkio produktų kainoms, Lietuvos buržuazija įvairiomis ekonominėmis lengvatomis siekė patraukti į savo pusę Klaipėdos krašto valstiečius. Vidaus kainas ji palaikė primokėjimais iš išdo, mažino valstiečiams kreditų procentus, trumpalaikes paskolas pakeitė ilgalaikėmis, mokėjo eksporto premijas už išaugintus gyvulius. Ūkininkų draugija iš savo narių supirkinėjo bekonines kiaules, bet mažiau ir 20% pigiau už vokiečių „Gyvulių supirkimo b-ę“. Todėl jos lengvatos mažai domino valstiečius. Kai „Gyvulių supir-

²⁸ Navickas K. Min. veik., p. 55.

²⁹ Statkus V. Bankai ir kreditai Klaipėdos krašte 1923—1938 m.—MA CB RS, f. 12, b. 486, l. 14.

kimo b-vė“ nesupirkdavo visų kiaulių, valstiečiai labai nenoriai jas parduodavo „Maistui“. Lietuvos buržuazijos ūkinės organizacijos nepajėgė konkuruoti su vietinės vokiečių buržuazijos ūkinėmis organizacijomis bei Vokietijos kapitalu, įdėtu į žemės ūkį. Lietuva, būdama ekonomiškai priklausoma nuo Vokietijos ir suvaržyta Klaipėdos krašto konvencijos nuostatų, negalėjo savarankiškai tvarkyti žemės ūkio politikos krašte.

1936 m. Lietuvos—Vokietijos prekybos sutartis nebuvo palanki Lietuvai. Pažymėtina, kad joje buvo numatyta 40% sutarto Vokietijai parduoti kiaulių ir galvijų kiekio supirkti iš Klaipėdos krašto valstiečių per vokiečių ekonomines b-ves³⁰. Šiuo sutarties punktu buvo oficialiai pripažintas Vokietijos suinteresuotumas šia Lietuvos teritorijos dalimi. Aišku, tai moraliai veikė klaipėdiečius, stūmė juos į Vokietijos pusę.

Lietuvos fašistinė valdžia, supratusi savo bejėgiškumą, nuo 1936 m. nebesiėmė kokių nors ryžtingesnių priemonių pakirsti vietinės vokiečių buržuazijos ir Vokietijos įtaką žemės ūkio ekonomikoje. Liaudininkų „Lietuvos žinios“ pripažino, kad ekonominę kovą kaime laimėjo hitlerininkai ir konstatavo, kad autonominės krašto organizacijos, užuot bendravusios su „Maistu“ ir „Pienocentru“, konkuravo, gilino paralelizmą ir patraukė valstiečius į savo pusę³¹.

Po VI krašto Seimelio rinkimų (1938.XII.11), hitlerininkams užėmus pagrindines pozicijas krašto autonominėse įstaigose, vietinė vokiečių agrarinė buržuazija galutinai įsitvirtino žemės ūkyje ir sužlugdė lietuvių buržuazijos priemones valstiečiams lietuviams patraukti į savo pusę.

Vokietija, finansuodama ir inspiruodama vietinę vokiečių buržuaziją, sugebėjo ne tik išlaikyti savo ekonominėje įtakoje darbininkus ir valstiečius bei ūkines organizacijas, bet ir, 1938 m. pabaigoje įsigalėjus hitlerininkams, susilpninti bei nuslopinti lietuvių ekonominę socialinę politiką krašte.

Siekimas Klaipėdos uostą paversti Lietuvos užsienio prekybos centru. Klaipėdos uostas, kaip ir kiti uostai su tarptautiniu režimu, turėjo leisti valstybėms, Tautų Sąjungos narėms, jų laivams, piliečiams ir prekėms lygiomis teisėmis jais naudotis. Šis režimas sudarė sąlygas laivynus turinčioms valstybėms visaip išnaudoti Lietuvą (neturinčią savo prekybos b-vių bei laivyno) ir apsunkino jos pozicijų įtvirtinimą uoste. Uostą buvo pavesta administruoti specialiai uosto direkcijai, sudarytai iš 3 narių: Lietuvos vyriausybės, Tautų Sąjungos ir Klaipėdos krašto direktorijos skirtų atstovų. Atplaukiančius į uostą laivus gavo teisę registruoti autonominės valdžios įstaigos, t. y. Klaipėdos valsčiaus teismas. Jūrų kolegijos arba jūrų teismo narius skyrė Direktorija. Vadinasi, uostas iš dalies priklausė Susisiekimo ministerijai, iš dalies uosto direkcijai, kai kurios funkcijos atiteko Direkcijai. Dėl to, kad nebuvo centralizuotos uosto administracijos, kildavo įvairių susidūrimų, ir tai trukdė uostą plėsti.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Klaipėdos uostas buvo žinomas kaip stambus miško uostas (*Memeler Holzhafen*), kuris priklausė Karaliaučiaus uosto direkcijai. Nemunu miškas buvo plukdomas iš vakarinių Rusijos guber-

³⁰ Navickas K. Min. veik., p. 174.

³¹ Klaipėdos ir lietuviškas hinterlandas.— Lietuvos žinios, 1939, vasario 10.

nijų bei Lenkijos miškų į Klaipėdos uosto lentpjūves, Celiuliozės ir popieriaus fabriką, faneros įmones. Apdirbtos miško medžiagos, celiuliozės, faneros bei kt. medžio dirbinių eksportas sudarė 90% uosto eksporto³².

Miško uostas buvo nėblogai įrengtas. Kitaip buvo su prekybos uostu. Jis buvo palyginti mažas, trūko būtinausių įrengimų.

Lietuvos vyriausybei reikėjo padidinti prekybos uostą, nes po žemės reformos persitvarkęs ūkis gyvulininkystės ir pieno produktų gamybos kryptimi reikalavo išplėsti žemės ūkio produktų eksportą jūrų keliais. Darnų statybos firma „Hejgaard u. Schultz“ 1930—1932 m. pastatė naują 96 000 m² ploto ir 8 m gylio prekybos uosto baseiną, į jį įjungė buvusį prekybos uostą. Aplink jį buvo pastatyta gelžbetoninių konstrukcijų prekių bei keleivių krantinės, molai, nauji geležinkelio bėgiai, pratęsta kanalizacija. Vėlesniais metais buvo šalinami uoste pastebėti trūkumai, gilinamas farvateris ir laivų stovėjimo vietos iki 10 m gylio, įsigyjami nauji techniniai įrenginiai, statomi sandėliai. Mažas prekybos uostas, vadinamasis Žiemos uostas, skirtas lokalinėms prekybos operacijoms, išaugo Lietuvos mastu į didelį užsienio prekybos uostą.

Uosto materialinei bazei gerinti Lietuvos fašistinė vyriausybė negailėjo lėšų. Nuo 1923 iki 1938 m. uostui išlaikyti ir plėsti valstybės išdas išleido 41,7 mln. lt, o pajamos per tą laiką buvo kuklios — gauta iki 11 mln. lt. Valstybės dotacijos uostui siekė 30,7 mln. lt³³. Ekonomiškai silpnai Lietuvos valstybei tai buvo labai didelės sumos.

Klaipėdos uostas iki prijungimo prie Lietuvos neturėjo savo užnugario. Jis aptarnavo tik Klaipėdos kraštą ir iš dalies Tilžės bei Ragainės rajonus. Vėliau jo užnugariu tapo visa Lietuva, ypač jį sujungus geležinkeliais ir plentais.

Kaip minėta, Lietuva neturėjo laivininkystės b-vių bei prekybos laivyno, kurie palaikytų susisiekimą tarp Klaipėdos ir kitų uostų. Vokietijos ir kitos užsienio valstybių laivininkystės b-vės su savo laivais šeimininkavo tiek Lietuvos vidaus vandenyse, tiek jūroje ir darė žalą ekonominiam bei politiniam Lietuvos gyvenimui. Lietuvos valdantiejiems sluoksniams reikėjo kuo skubiausiai kurti savo laivininkystės b-ves, prekybos laivyną, jūros teisę ir pagarsinti uostą tarp kitų jūros uostų bei įjungti jį į bendrą pasaulinę laivininkystės sistemą. Įsivyravus lietuvių buržuazijos laivininkystės b-vėms, būtų sustiprėję ekonominiai ryšiai su visais Lietuvos rajonais, lengviau išsisprendęs rinkų klausimas, padidėjęs laivų judėjimas uoste, prekių apyvarta, likusios šalyje lėšos, kurios buvo išleidžiamos užsienio laivininkystės b-vėms už važmą, beveik 20 mln. lt kasmet³⁴, dalis darbininkų uoste ir laivuose būtų gavę darbo.

Tautininkų vyriausybė įpareigojo monopolinį susivienijimą „Maistą“ rūpintis laivų pirkimu. 1935 m. pabaigoje „Maistas“ nupirko iš Vokietii-

³² Klaipėdos uosto veikimo sąlygų ištyrimo komisijos pranešimas 1925 m.— CVA, f. 388, ap. 2, b. 2560, l. 50.

³³ Klaipėdos uosto direkcijos metinė apyskaita 1937 metams. Klaipėda, [1938], p. 9; Merkys V. Susisiekimas per Klaipėdos uostą istorinėje perspektyvoje.— CVA, f. 386, ap. 1, b. 1127, l. 119.

³⁴ Lietuvos jūrininkų sąjungos memorandumas Lietuvos vyriausybei 1935 m.— CVA, f. 386, ap. 1, b. 3152, l. 4.

jos pirmąjį laivą ir jį pavadino „Maistu“. Iš Norvegijos buvo nupirkti dar 2 laivai — „Kretinga“ ir „Utena“ su šaldytuvais maisto produktams vežioti. Tokia buvo Lietuvos prekybos laivyno kūrimosi pradžia.

1936 m. lapkričio 21 d. buvo įsteigta laivininkystės b-vė „Lietuvos Baltijos Loidas“ (toliau — LBL), kuri turėjo rūpintis laivininkystės reikalais. „Maistas“ jai perleido savo laivus. 1939 m. pradžioje su Lietuvos vėliava plaukiojo 11 prekybos laivų, kurie ir sudarė Lietuvos jūrų prekybos laivyną. Į šį skaičių įėjo LBL 6 laivai: „Panevėžys“, „Kaunas“, „Siauliai“, „Marijampolė“, „Utena“, „Kretinga“, klaipädiečio lietuvio pirklio Martyno Reišio privačios laivininkystės b-vės „Sandėlis“ 2 laivai: „Nida“ ir „Venta“, taip pat „Svederskio ir K^o“ (Schwedersky u. K^o) b-vės 3 laivai: „Friesland“, „Gotland“ ir „Holland“; jie visi sudarė, kaip buvo užregistruota, 11 358 t bruto ir 7683 t neto³⁵. Tai buvo tik 10% tonažo, reikalingo Lietuvai 1939 m. jūros tranzito reikalams. Nors ir mažas buvo Lietuvos prekybos laivynas, tačiau jau galėjo sulaikyti savo krašte 10% išmokamos važmos, t. y. apie 2 mln. lt, ir prisidėti prie savo laivininkystės stiprinimo.

Lietuva jūrų prekyboje, nuolat susidurdama su Vokietija dėl Klaipėdos krašto, nuo 1931 m. intensyviau pradėjo orientuotis į Angliją, taip pat Belgiją, Olandiją, Daniją, Švediją bei kitas šalis.

Bendra uosto prekių apyvarta 1924—1938 m. išaugo nuo 438 046 t iki 1 533 281, t. y. padidėjo 3,5 karto. Per 15 metų eksportas jūrų keliais tonažo atžvilgiu išaugo beveik 3 kartus, o importas — 3,8 karto³⁶. Eksporto vertė litais 1924 m. siekė 80,1 mln., o jau 1938 m. išaugo iki 176,2 mln., t. y. padidėjo 2,2 karto. Tais pačiais metais importo vertė atitinkamai — 68,5, 144,9 mln. lt, 2,1 karto³⁷. Lietuvos užsienio prekyboje eksportas per Klaipėdos uostą vertės atžvilgiu 1938 m. sudarė 75,6%, o importas — 64,8% visos Lietuvos eksporto ir importo vertės. Uosto prekių apyvartos vertė siekė 70,2% visos Lietuvos užsienio prekybos. Tie skaičiai rodo, kad uostas tapo pajėgus aptarnauti didesnę Lietuvos užsienio prekybos dalį. Jis palyginti per trumpą laiką, t. y. per 16 metų, virto Lietuvos užsienio prekybos centru.

Klaipėdos krašto atplėšimo nuo Lietuvos žala Lietuvos ekonomikai. Klaipėdos krašto, ypač vienintelio uosto, netekimas (1939.III.23) sukūrė Lietuvai ekonomiką. Lietuva neteko apie 13% pramonės įmonių, 26% pramonės darbininkų, 26,9% metinės pramonės produkcijos. Kai kurių pramonės šakų pošakiai buvo sukonzentruoti Klaipėdos krašte, todėl Lietuvos pramonė neteko didžiosios jų produkcijos dalies, pavyzdžiui, celiuliozės, trašų, dujų ir kokso gamybos viso 100% produkcijos, faneros gamybos — 99,2%, medvilninių audinių gamybos — 92,4%, medvilninių, lininių bei vilninių verpalų — 94,4%³⁸.

Didelių nuostolių patyrė ir Lietuvos eksportas, nes, netekus Klaipėdos krašto, buvo nustota ir tokių eksportinių prekių, kaip celiuliozė, fanera, degtukų šiaudeliai, apdirbta miško medžiaga, kurių kasmet buvo jūrų ke-

³⁵ Prekybos laivynas su Klaipėda ir be jos. — Mūsų jūra, 1939, Nr. 1, p. 13—15.

³⁶ Lietuvos užsienio prekyba 1938 m. K., 1939, t. 11, p. VII, VIII, IX; LSM, 1938, t. 11, p. 252; Klaipėdos uosto direkcijos metinė apyskaita 1937 metams, p. 28.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Z o s t a u t a i t ė P. Klaipėdos krašto ekonomika ir kultūra, p. 176.

lais išvežama į užsienį maždaug už 44 mln. lt, t. y. apie 20% Lietuvos eksporto³⁹.

Klaipėdos krašto netekimas Lietuvos žemės ūkiui nepadarė tokių didelių nuostolių kaip pramonei, nes jis sudarė palyginti nedidelę Lietuvos žemės ūkio gamybos dalį⁴⁰.

Svarbiausia, Lietuva neteko Klaipėdos uosto, vienintelio prekybos centro, per kurį ėjo apie 70,2% jos užsienio prekybos apyvartos vertės, neteko ir daugiau kaip 180 mln. lt, 1923—1939 m. investuotų Klaipėdos krašto ekonomikai plėsti.

Pateikta medžiaga rodo, kad Lietuvos politiniai vadovai Klaipėdos krašto, ypač uosto, likimui nebuvo abejingi. Uostas Lietuvos ūkiui buvo labai svarbus; šią problemą buržuazinė vyriausybė laikė esminiu politikos uždaviniu, tiesiogiai liečiančiu pačios Lietuvos egzistavimą. Norėdama įsitvirtinti uoste, ji skyrė dideles lėšas uosto plėtimui ir tobulinimui, savo prekybos laivyvo kūrimui, siekė palaužti Vokietijos monopolinę padėtį Lietuvos vandenyse, ieškojo naujų prekybos partnerių tarptautinėse rinkose. Tačiau ekonomiškai priklausoma nuo didžiųjų imperialistinių valstybių buržuazijos valdoma Lietuva nepajėgė vykdyti savarankiškos jūrų politikos. Atsižvelgdama į savo klasinius interesus, vyriausybė vengė glaudesnio prekybinio bendradarbiavimo su Tarybų Sąjunga, kuri ne kartą Lietuvai suteikė draugišką, nesavanaudišką pagalbą. Lietuva neišvengiamai turėjo patekti į didžiųjų imperialistinių valstybių — Vokietijos ir Anglijos — prekybinių firmų įtaką, kurios išnaudojo ją, kaip ir daugelį agrarinių kraštų. Vadinas, nors politiškai ir formaliai Lietuva buvo savarankiška kapitalistinė valstybė, tačiau faktiškai ji buvo priklausoma nuo hitlerinės Vokietijos ir kitų didžiųjų imperialistinių valstybių politikos.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ В КЛАИПЕДСКОМ КРАЕ В ГОДЫ ПРАВЛЕНИЯ БУРЖУАЗНОЙ ЛИТВЫ (1923—1939)

П. ЖОСТАУТАЙТЕ

Резюме

На основе архивных материалов, периодической печати и других источников освещена социально-экономическая политика буржуазного правительства Литвы в Клайпедском крае, который имел права автономии. Выход к морю через Клайпедский порт очень много значил для Литвы. Литовское правительство, желая укрепить свои позиции в крае, особенно в Клайпедском морском порту, стремилось всю экономику края включить в общее хозяйство Литвы.

Используя государственный и частный капитал, литовская буржуазия создала в крае новые промышленные предприятия, торговые и ремесленные учреждения, реконструировала морской порт. Кроме того, она попыталась создать для себя в крае массовую социальную базу — привлечь на свою сторону крестьян, батраков, ремесленников и рабочих. Но пришлось столкнуться с большими трудностями.

³⁹ Navickas K. Min. veik., p. 247, 248.

⁴⁰ Valsonokas R. Okiniai padariniai, atskyrus Klaipėdos kraštą.—Tautos ūkis, 1939, Nr. 14—15, p. 317; Krikščiūnas J. Kiek nukentėjo mūsų žemės ūkis, atskyrus Klaipėdos kraštą.—Tautos ūkis, 1939, Nr. 13, p. 291.

Местная немецкая буржуазия, поддерживаемая Германией, стремилась сохранить здесь свои экономические позиции. Для империалистической Германии Клайпедский край был частью ее восточной политики.

Литовская буржуазия по сравнению с немецкой была слабой и не могла выдержать конкурентной борьбы. Потеря Клайпедского края (23 марта 1939 г.) для экономики Литвы была потрясением. Буржуазная Литва лишалась 13% всех промышленных предприятий, 26% рабочих, 26,9% годовой промышленной продукции и более 180 млн. литов, которые были вложены в экономику края. А главное — Литва осталась без единственного морского порта, через который в 1938 г. шло 70,2% всего иностранного торгового оборота Литвы.